

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تفسیر موضوعی قرآن کریم

جلسه پنجم: گذرگاه شک

سید حمید حسینی

taalim.ir

• دیدگاه‌های گوناگون درباره شک

- پس از روشن شدن امکان و معیار شناخت حقیقت و نادرست بودن دیدگاه شکاکان، این پرسش مطرح می‌شود که آیا جایی برای شک باقی می‌ماند؟
- شک به معنی تساوی احتمال طرفین درست یا نادرست بودن یک امر است.
- برخی مانند دکارت در غرب و غزالی در اسلام، مبنای علم و معرفت خود را شک قرار داده‌اند و آن را اولین منزل در مسیر آگاهی می‌دانند.
- برخی مانند شکاکان، شک را آخرین منزل معرفت می‌دانند.
- بسیاری از پیروان مکاتب و مذاهب، شک را مذموم و ناشی از خباثت و پلیدی باطن می‌دانند.

○ شک نه اولین منزل است و نه آخرین منزل و نه امری پلید، بلکه احساسی طبیعی و ابزاری برای حرکت به سوی معرفت راستین است و از این جهت، بسیار ارزشمند و مقدس به شمار می‌رود.

• دعوت به شک در قرآن

○ در قرآن کریم بارها تبعیت کورکورانه از بزرگان و گذشتگان، مذمت و به شک در باورهای آنان دعوت شده است:

• وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (البقرة: ۱۷۰)

• قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ × قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (الأنبياء: ۵۳ و ۵۴)

• وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ (لقمان: ۲۱)

• وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ × قَالَ أَوَلَوْ جِئْتَكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا

وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (الزخرف: ۲۳ و ۲۴)

• وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا (الأحزاب: ۶۷)

○ در برخی از آیات به طبیعی بودن شک اشاره شده است:

• فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (يونس: ۹۴)

• مذمت شک در قرآن

○ دهها آیه در قرآن به مذمت شک اختصاص دارد:

• قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شكٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (هود: ۶۲)

- مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ **مُرِيبٍ** (ق: ۲۵)
- وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ **فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ**
إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ
مُسْرِفٌ **مُرْتَابٌ** (غافر: ۳۴)

○ در آیاتی که به مذمت شک پرداخته شده، صفت «مریب» برای شک ذکر شده است که به معنی «اتهام زدن و سوء ظن» است.

○ در آیات فراوان دیگری تعابیری چون ریب (شک همراه با انکار) و مرية (شک همراه با نزاع) نکوهش شده است:

- إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ** (التوبة: ۴۵)

• أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ **ارْتَابُوا** أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (النور: ۵۰)

• إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ **لَمْ يَرْتَابُوا** وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ (الحجرات: ۱۵)

• يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ **وَارْتَبْتُمْ** وَغَرَّتْكُمْ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ (الحديد: ۱۴)

• الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ **الْمُمْتَرِينَ** (البقرة: ۱۴۷)

• ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ **يَمْتَرُونَ** (مریم: ۳۴)

○ در آیات متعددی از قرآن بر ضرورت یقین تأکید شده است:

• وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ **وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ**
(البقرة: ۴)

• هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ **يُوقِنُونَ** (الجاثية: ۲۰)

○ در آیات فراوانی از قرآن، پیروی از ظن مورد نهی قرار گرفته است:

• وَإِنْ تَطَّعْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ **إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ**
وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ (الأنعام: ۱۱۶)

• وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا
يَفْعَلُونَ (يونس: ۳۶)

• جمع‌بندی دیدگاه قرآن درباره شک

○ با دقت در آیات مرتبط با شک مشخص می‌شود اصل شک موضوعی کاملاً
طبیعی، مقدس و برای رهایی از آسیب‌ها و انحرافات، ضروری است؛ اما مهم
این است که تا به چیزی علم پیدا نکرده‌ایم، هیچ‌گونه اقدام و موضع‌گیری
نداشته باشیم و هر گاه دلیل و علم وجود داشت، از همان آگاهی پیروی کنیم:
• وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ
مَسْئُولًا (الإسراء: ۳۶)

○ لذا پس از نقل سخن مخالفان حضرت صالح که می‌گفتند ما در درباره تو شک
داریم، پاسخ وی را این‌گونه نقل می‌کند:

• قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ
يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (هود: ۶۳)